

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
Інститут історії України
БОЛГАРСЬКА АКАДЕМІЯ НАУК
Інститут історичних досліджень
КОМІСІЯ ІСТОРИКІВ УКРАЇНИ І БОЛГАРІЇ
НАУКОВЕ ТОВАРИСТВО ІСТОРІЇ ДИПЛОМАТІЇ
ТА МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

УКРАЇНА І БОЛГАРІЯ **В ІСТОРІЇ ЄВРОПИ**

Збірник наукових праць

КИЇВ–СОФІЯ
2019

УДК 94(4)(477+497.2)

Україна і Болгарія в історії Європи: збірник наукових праць/ Ін-т історії України НАН України; Ін-т історичних досліджень БАН; Комісія істориків України і Болгарії; Наукове товариство історії дипломатії та міжнародних відносин; упоряд.: Інна Манасієва, Ірина Матяш. Київ: Ін-т історії України НАН України, 2019. 560 с.

У збірнику наукових праць подано статті учасників Міжнародної наукової конференції «Україна і Болгарія в історії Європи», що відбулася 17–20 червня 2018 року в Софії, підготовлені за матеріалами виступів. Публікації висвітлюють спільні ключові питання історії Болгарії та України від середніх віків до сучасності. Значну увагу приділено персоналіям української і болгарської історії. Окреслено напрями архівних досліджень історії українсько-болгарських відносин.

Для науковців, аспірантів і студентів, які досліджують історію українсько-болгарських відносин, та всіх, хто цікавиться історією Болгарії та України.

РЕДКОЛЕГІЯ:

Валерій Смолій (співголова), Даніель Вачков (співголова), Олена Бачинська, Геннадій Боряк, Степан Віднянський (заст. голови), Валерій Власенко, Юлія Грищенко, Антоанета Кирилова, Інна Манасієва, Ірина Матяш (заст. голови), Благовест Нягулов, Анна Тертична, Ольга Тодорова, Михайло Станчев, Алека Стрезова.

РЕЦЕНЗЕНТИ:

Дмитро Миколенко, доктор історичних наук, доцент (Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна);

Олександр Тригуб, доктор історичних наук, професор (Чорноморський національний університет імені Петра Могили);

Лариса Якубова, доктор історичних наук, професор, член-кореспондент НАН України (Інститут історії України НАН України).

Рекомендовано до друку рішеннями Вченої ради Інституту історії України НАН України (протокол № 8 від 04 грудня 2018 року) та Вченої ради Інституту історичних досліджень Болгарської академії наук (протокол № 14 від 04 грудня 2018 року).

ISBN 978-966-02-8813-3
ISBN 978-954-2903-34-5

© Автори публікацій, 2019
© Інститут історії України НАН України, 2019
© Інститут історичних досліджень БАН, 2019
© Комісія істориків України і Болгарії, 2019
© Наукове товариство історії дипломатії та міжнародних відносин, 2019

Валерій Власенко
(Сумський державний університет)

БОЛГАРІЯ Й УКРАЇНСЬКА ПОЛІТИЧНА ЕМІГРАЦІЯ В МІЖВОЄННИЙ ПЕРІОД: ФОРМИ ВЗАЄМОДІЇ

У зв'язку з відзначенням у 2018 р. 100-літнього ювілею встановлення українсько-болгарських дипломатичних відносин посилюється інтерес до вивчення міжвоєнної української політичної еміграції, яка виникла внаслідок поразки Української революції 1917–1921 рр. та розпорошилася по багатьох країнах Європи. Ставлення місцевої влади до новоприбульців різнилося в кожній країні-реципієнті. Воно також могло змінюватися в кожній окремій країні впродовж усього міжвоєнного періоду. Це залежало як від внутрішньої ситуації в країні (економічна криза, зміна політичного режиму чи політичних партій у владі), так і міжнародної (світова економічна криза, встановлення дипломатичних відносин з СРСР, прийом СРСР до Ліги Націй тощо).

На відміну від Польщі, Румунії та Чехословаччини, в Болгарії влада не виокремлювала українців із російського емігрантського загалу, тому на них повною мірою поширювалося законодавство щодо правового статусу, працевлаштування, соціального і медичного забезпечення, права на освіту російських емігрантів. Особливої політики Болгарії щодо української еміграції не існувало, але в межах загальної іммігрантської політики мали місце дії суб'єктивного характеру з боку членів уряду, парламенту, чиновників центральних державних інституцій і правоохоронних органів, які були як прихильниками українців, так і тими, хто сприймав їх крізь призму російської еміграції. Саме тому автор поставив собі за мету визначити форми взаємодії влади і суспільства з українською еміграцією в міжвоєнній Болгарії.

В українській історіографії докладно висвітлені такі аспекти цієї проблеми, як українсько-болгарські взаємини у 1918–1939 рр.¹, українська преса в Болгарії², хвилі еміграції до цієї країни³, натуралізація емігрантів⁴, громадсько-політичні організації еміграції⁵, її культурні заходи⁶ та діяльність лідерів української еміграції⁷.

В російській історіографії українську еміграцію в Болгарії або взагалі не виділяють із загального масиву міжвоєнної еміграції з колишньої Російської імперії, або розглядають її як невід'ємну складову російської еміграції. Такої ж точки зору дотримувався і сербський дослідник М. Йованович⁸. На існування так званого «українського питання» серед російської еміграції взагалі й у Болгарії зокрема звертають увагу лише В. Косик⁹ та В. Шнірельман¹⁰.

Серед болгарських дослідників російської еміграції, які вказують на наявність в Болгарії українських громадських організацій та преси, слід назвати Д. Даскалова та Ц. Кьосеву. При цьому перший автор називає керівників українських організацій, наприклад, В. Колесниченка, Я. Малиновського, І. Орлова, М. Паращука, П. Романюка та В. Филоновича, діячами російської еміграції¹¹, які насправді були її опонентами. Не зовсім зрозуміло, за якими критеріями підданого Австро-Угорської імперії, члена Союзу визволення України, колишнього співробітника Дипломатичної місії УНР в Естонії й Українського товариства Червоного Хреста, учасника українських емігрантських з'їздів, керівника низки українських громадських організацій в Болгарії, скульптора М. Паращука обидва автори вважають «*руським*» художником¹². Зауважимо, що Ц. Кьосева відзначає національну відокремленість українців від російської еміграції¹³. У 2011 р. в Болгарії побачила світ книга журналіста П. Мангачева про міжвоєнну українську еміграцію, яка має, скоріше, публіцистичний, ніж науковий характер¹⁴. Інформацію про українську еміграцію містять також довідкові видання¹⁵ та збірник документів¹⁶, що побачили світ в Софії.

В сучасній науковій літературі переважає точка зору, за якою еміграція з колишньої Російської імперії до Болгарії була цілком «*руської*» або російською, тобто без врахування національної специфіки. З цим важко погодитися, оскільки в межах загального масиву емігрантів було багато українців. При цьому виникає питання: кого з тогочасних емігрантів можна вважати українцем? При визначенні національності застосовувалися різні ознаки або критерії. По-перше, найчастіше українців виділяли за *географічно-територіальною ознакою*, тобто місцем народження або проживання. Але ж більшість «*Русской Армії*» (РА) П. Врангеля складала мобілізовані молоді люди переважно з Катеринославської, Полтавської, Харківської і Херсонської губерній, менше — з Київської і Чернігівської, зовсім мало — з Волинської та Подільської губерній¹⁷. Як згадував член першої військової місії УНР до Криму полковник І. Цапко, 14 травня 1920 р. в Севастополі під час зустрічі делегації з П. Врангелем головнокомандувач РА зазначив, що «*в Криму, в складі Добровольчої Армії є до 80% військовиків родом з України та Кубані й він має замір, на майбутнє, при сприятливих обставинах, з українців зформувати один корпус або принаймні кадри корпусу*»¹⁸. За даними дипломатичних представництв УНР в Болгарії і Румунії та Генерального штабу Армії УНР, питома вага українців у складі РА коливалася від 50%¹⁹ до 70%²⁰ і навіть 80%²¹. Велика питома вага уродженців українських губерній у складі РА підтверджується і працями російських²² й українських²³ дослідників. Але не всі народжені в Україні вважали себе українцями, так само як частина

кубанських козаків в еміграції ототожнювала себе більше з Україною, ніж з Росією.

Для багатьох біженців, які опинилися за межами Батьківщини на початку 1920-х рр., поділ на українців і росіян був умовним і мінливим. Так, з одного боку, колишні професори Новоросійського (Одеського) університету В. Зав'ялов і М. Попруженко спочатку прихильно поставилися до української справи в Болгарії, у 1922 р. були членами Тимчасового комітету Українського товариства Червоного Хреста, але згодом стали її критиками і вважали себе російськими емігрантами. З іншого боку, у 1923 р. до правління Української громади в Болгарії звернулося кілька учнів російської гімназії в Софії з пропозицією прийняти їх до складу організації, щоби мати можливість *«дочекатися тої години, коли ми всі станемо під жовто-блакитний стяг»*²⁴.

Крім того, багато українців під час революційних подій 1917–1920 рр. служили у різних військових формуваннях: арміях УНР й Української Держави, Українській Галицькій Армії, Збройних Силах Півдня Росії, РА, Червоній армії, партизанських і повстанських загонах. Наприклад, після занепаду Української Держави чимало членів уряду П. Скоропадського, вищих державних чиновників і військових стали на бік державних утворень білої Росії, проте в еміграції багато примусово мобілізованих до армії Врангеля українців, особливо з Катеринославщини, Полтавщини та Херсонщини, переходило *«до Петлюри»*²⁵. В еміграції вони могли прилучитися як до української, так і російської еміграції. Тому при виборі визначальною могла стати як матеріальна сторона (орієнтація на того, хто забезпечить найнеобхіднішим — їжею, ночівлею та ліками), так і національне самоусвідомлення, незважаючи на матеріальну скруту.

По-друге, українців розрізняли і за *юридичною ознакою*, тобто приналежністю їх до певної держави (підданство чи громадянство). Пануючою в науковій літературі з історії російської еміграції є така точка зору, що нібито на момент виходу на еміграцію всі біженці, незалежно від національності, були колишніми російськими підданими (особи російського походження)²⁶. При цьому не зверталася увага на те, що частина емігрантів вважала себе не тільки громадянами УНР, Української Держави чи ЗУНР, які у 1918–1920 рр. визнавалися самостійними державами, їхні дипломатичні представництва діяли в інших державах, в тому числі і Болгарії, але і мали відповідні паспорти. Українські дипломатичні установи також видавали паспорти, що визнавалися всіма країнами, крім Королівства сербів, хорватів і словенців (КСХС). Ба більше, УНР, Українська Держава та ЗУНР мали закони про громадянство²⁷.

По-третє, українців розрізняли і за *рівнем національної свідомості*. Вже тоді з-поміж емігрантів виділяли свідомих, малосвідомих, несвідо-

мих і ренегатів або малоросів. При цьому майже всі вони в Болгарії перебували у російському емігрантському середовищі, під впливом російських старшин та численної російської інтелігенції і тому думати про *«якусь там Україну»* на початку еміграції, як стверджував В. Филонович, просто не могли. До того ж, на емігрантів впливало і русофільство болгар²⁸. Дипломатичний агент УНР в Болгарії В. Драгомирецький поділяв усіх українців на дві групи. До першої відносив свідомих українців, які в еміграції зовсім відокремилися від армії Врангеля, підтримували зв'язок з Українським посольством і негативно ставилися до добровольців. Друга група — *«українці по назві», служать Врангелю може ще й вірніше як великороси. Вони переважно в частині Корніловської, не люблять ніяких політичних балачок, задоволені харчами, вихваляються дисципліною і дуже підозріло приймають інформації про Головного Отамана Петлюру і його військо»,* а далі поглиблює характеристику малоросів: *«часом і вони з'ясовуються перед нами в своїй прихильності, але це все постійно робиться при звісних умовах: «без Петлюри», «без самостійности», при признанні “общерусского языка”, “единой общей родины” і т. д.»*. Дипломат зауважив, що між цими двома групами існував певний прошарок емігрантів, які ще *«не зовсім відійшли від Врангеля і тримаються його за для харчів, але кількість їх з кожним днем зменшується»*²⁹.

Українська еміграція в Болгарії сформувалася внаслідок кількох хвиль і потоків еміграції у 1918 — на початку 1920-х рр. Визначити її кількість складно, оскільки в Болгарії на той час не було єдиної системи обліку новоприбулих, спостерігався високий рівень мобільності емігрантів, коли одночасно через територію Болгарії до інших країн і на Батьківщину, а також в межах самої країни пересувалася велика кількість емігрантів, що ускладнювало їх облік. За даними болгарського історика Л. Спасова до середини 1923 р. з Болгарії на Батьківщину (в Росію й Україну) було репатрійовано 11,3 тис. осіб. З них близько 2 тис. репатріантів прибуло до Болгарії з Греції, Італії, КСХС та Румунії³⁰.

Узагальнюючи підрахунки сучасних дослідників та матеріали тогочасних болгарських, російських (білих і червоних) й українських установ, можна навести такі дані. На початку 1920-х рр. із 35–36 тис. емігрантів з України і Росії в Болгарії³¹ не менше 50% (приблизно 17–18 тис. осіб) складали уродженці і жителі України. Велику частину з них складали малороси. Тих, хто вважав себе українцем, в тому числі і частина кубанських козаків, та жив *«своїм національним життям»*, налічувалося 9–11 тис. осіб³², які сповідували ідею незалежної України — 6–8 тис. осіб³³; *«організованих»* українців, тобто об'єднаних в емігрантських громадських організаціях — 1,5–2 тис., а серед них *«свідомих»* (інтелігентних) українців — 200–500 осіб³⁴.

Зауважимо, що впродовж усього міжвоєнного періоду кількість українців в Болгарії поступово зменшувалася внаслідок репатріації (повернення на Батьківщину), рееміграції (вторинна міграція або переїзд до інших країн), асиміляції, натуралізації (прийняття громадянства іншої держави) та біологічного фактору (смерть).

У даній роботі йдеться не про всю українську еміграцію, а лише політичну, тобто ту її частину, яка була політично вмотивованою, ідеологічно визначеною, організаційно структурованою та сповідувала ідею самостійної української держави в будь-якій її формі. Іншими словами, це ті емігранти, які публічно визнавали себе українцями, сповідували певну ідеологію (консерватизм, націоналізм, соціалізм тощо), були прихильниками або членами політичних інституцій (Державний Центр Української Народної Республіки, Українське національне козацьке товариство, Організація українських націоналістів тощо), тією чи іншою мірою брали участь у діяльності українських громадських організацій та ставили за мету побудову самостійної і суверенної української держави. Таких упродовж усього міжвоєнного періоду в Болгарії було 1–2 тис. осіб з тенденцією до зменшення.

Українська політична еміграція в Болгарії мала розгалужену мережу громадських організацій. Найбільшими і впливовими серед них були *Українська громада в Болгарії* (УГБ, 1921–1924, 1929–1938 рр.), *Українське культурне об'єднання в Болгарії* (УКОБ, з 1926 р.), *Союз українських організацій в Болгарії* (СУОБ, з 1933 р.) й *Українсько-Болгарське товариство* (УБТ, 1920, 1926–1939 рр. з перервами). Перша організація мала філії у містах Бургас, Варна, Велико Тирново, Відін, Казанлик, Кочериново, Лом, Ловеч, Перник, Пловдив, Русе, Севлієво, Сливен, Стара Загора, Ямбол та інші. Одна частина з них згодом перетворилася на самостійні організації (Варна, Пловдив, Русе), інша припинила існування. Керівниками УГБ були В. Филонович, Б. Цибульський, М. Паращук та Я. Малиновський. Друга організація мала філії в Бургасі та Пловдиві. Очолювали УКОБ І. Орлов, В. Колесниченко, Д. Шелудько, П. Литвиненко та П. Майстренко. СУОБ об'єднувала близько 10 громадських організацій і комітетів. Його керівниками були П. Блажко, Д. Майстренко, Я. Малиновський та М. Тарабан. До складу УБТ входили українські емігранти, болгарські громадські діячі, науковці, літератори та митці. Очолювали Товариство І. Шишманов та М. Арнаутов.

Серед емігрантів існували такі політичні середовища (течії):

1. *Національно-демократичне* (республіканці), представлене прихильниками С. Петлюри, ДЦ УНР, Уряду УНР в еміграції. Мало організаційну структуру: представник військового міністра УНР на Балканах і в Туреччині (В. Филонович), представник військового міністра (Уряду) УНР в

Болгарії (Б. Цибульський, М. Паращук, Я. Малиновський). Мало вплив на УГБ, СУОБ, Український гурток імені М. Драгоманова, Українське громаду в Пловдиві та інші організації³⁵.

2. *Консервативно-гетьманське* (монархісти), прихильники спочатку П. Скоропадського, а з 1923 р. — І. Полтавця-Остряниці. Було представлено політичною організацією — філією Українського національного козацького товариства (УНАКОТО) в Болгарії на чолі з Д. Гулаєм та Ф. Жеребком. До початку 1930-х рр. мало вплив на УКОБ³⁶.

3. *Радикально-націоналістичне*, члени та прихильники Організації українських націоналістів. В Болгарії діяло відділення ОУН на чолі з І. Шиманським (до 1933 р.) та М. Ніцкевичем (з 1933 р.). Мало вплив на УКОБ та Культурно-просвітне товариство ім. Т.Г. Шевченка у Варні³⁷.

Взаємодія влади і суспільства Болгарії з українською політичною еміграцією була багаторівневою.

Перший рівень — *міждержавний*. Існував у 1918–1921 рр., коли діяли дипломатичні інституції обох країн. Вони ж і вирішували проблему військовополонених. Після третьої хвилі еміграції (на початку 1921 рр.) українським аспектом російської еміграції не переймалися ні міжнародні організації, ні уряд Болгарії. Верхівка російської еміграції намагалася применшити його значимість, а Уряд УНР й Українське посольство, навпаки, актуалізувати.

Спочатку ставлення болгарського уряду до України було невизначеним. Стисло його позицію висловив тогочасний керуючий справами МЗС С. Радев:

«Наше положення юридичне в справі України зараз є досить неясне. В часи Гетьмана Скоропадського ми визнали Україну як самостійну Державу. Після Версальського миру, коли Брест-Литовський договір пав, наше визнання згубило міжнародну основу. Разом з тим і у вас на Україні ситуація стала невиразною. Наше відношення до України було теж невизначене ні яким актом аж до постанови Міністерства Т[е]одорова, в якій воно заявило про відсутність офіційних відношень до якого будто Уряду України. На цьому ґрунті стоїмо ми зараз і по нашому міжнародному положенню ми не можемо з нього зійти. Тим більш, що тепер, коли вся Україна занята большевиками, а ваш Уряд і армія знаходяться на емігрантському становищу, питання Українське з правно-формального боку являється дуже трудним і заплутаним»³⁸.

Але згодом ставлення до українського питання поступово змінювалося під впливом зустрічей прем'єр-міністра Болгарії з головами надзвичайних дипломатичних місій УНР у Варшаві та Бухаресті наприкінці 1920 — на початку 1921 рр., коли А. Стамболійський вперше виявив прихильність до УНР і висловив упевненість у тому, що незалежна

Україна буде існувати³⁹. Подальше з'ясування обопільних позицій відбулося вже під час візиту у березні 1921 р. до Болгарії нового керуючого Українським посольством в Софії К. Мацієвича. 10 березня під час офіційної зустрічі з А. Стамболійським у приміщенні Ради Міністрів Болгарії прем'єр-міністр пообіцяв сприяти роботі українського дипломатичного представництва настільки, наскільки це можливо з боку Болгарії, та запевнив, що Болгарія визнала УНР де-факто, а при зміні ситуації готова зробити це де-юре⁴⁰. К. Мацієвич мав також зустрічі з С. Радевим, головою Народних Зборів Болгарії А. Ботевим. Під час візиту були вирішені такі фінансово-майнові питання, як передача у розпорядження УНР земельної ділянки з будівлями та 3 цистернами для нафти на березі Дунаю у м. Свищов (Свиштов), отримання від болгарського уряду грошей за перевезення вантажів Дунайським пароплавством, розрахунок за конфісковане військове майно, яке під час Першої світової війни направлялося до Сербії і належало Дунайському пароплавству, та повернення Болгарією 2 пароплавів і 5 барж⁴¹. Після візиту К. Мацієвича до Болгарії ставлення місцевої влади до української еміграції змінилося від нейтрального до прихильного, але без відображення цього у законодавстві. Українське посольство видавало бажаним український паспорт, який спочатку визнавався болгарською владою, але незабаром його замінили на болгарський або картку особистості.

Під час напруги у зв'язку з мобілізаційними планами П. Врангеля та рішенням Вищої адміністративної ради Міністерства внутрішніх справ і народного здоров'я Болгарії від 26 березня 1922 р., яким передбачалося розформування російської армії та висунення військовим ультиматуму щодо працевлаштування в Болгарії або повернення на батьківщину, Українське посольство подало А. Стамболійському ноту і меморандум, а Міністерству закордонних справ — 4 заяви, в яких заперечувався будь-який зв'язок Уряду УНР з врангелівськими організаціями⁴². Як писав на сторінках тогочасної української емігрантської преси анонімний автор, «переслідування „Руснаків“ при бувшому хліборобському уряді не торкалися Українців, населення, часами і в де-яких групах вороже до Руснаків, до Українців відноситься з симпатією»⁴³.

Після державного перевороту у червні 1923 р. до влади прийшла правочентристська партія «Демократически сговор» на чолі з А. Цанковим. Чимало обмежень щодо російських біженців було не тільки скасовано, але і запроваджено для них низку пільг. Уряд створив сприятливі умови для збереження національної ідентичності російських емігрантів, відкриття для них навчальних закладів, дитячих притулків, закладів для інвалідів тощо. У справі позначення у «нансенівських» паспортах (сертифікат ідентичності) національності «українець» уряд виступив проти. Всіх

емігрантів з колишньої Російської імперії, в тому числі й українців записували як «руснак» (русский). За допомогою у цій справі українські емігранти зверталися до депутата Народних Зборів Григора Василева та міністра фінансів Володимира Моллова.

19 травня 1934 р. в Болгарії відбувся державний переворот, який призвів до ліквідації багатьох елементів демократії, запровадження жорсткої централізації державного апарату та посилення ролі поліції в житті країни. Новий уряд на чолі із К. Георгієвим у своїй декларації та програмі заявив про зміну зовнішньополітичних пріоритетів. Один з них — встановлення дипломатичних відносин із СРСР. Уряд Болгарії зобов'язувався не підтримувати на своїй території антирадянські сили, а це, на думку М. Парашука, негативно вплинуло на становище емігрантів⁴⁴.

Другий рівень — *співпраця еміграції з окремими державними діячами*.

У березні 1921 р. за сприяння головного інтенданта болгарської армії полковника Г. Кратункова, дипломатичного агенту УНР В. Драгомирецького та допомоги Тимчасового комітету Українського Червоного Хреста в Софії була відкрита «Українська хата» (вул. Гробарска)⁴⁵. Там розмістилися притулок для хворих, інвалідів і німецьких українських емігрантів на 100–150 осіб, бібліотека-читальня, керівні органи українських організацій, здійснювалися культурно-освітні акції (лекції, концерти, відзначення свят, курси українознавства тощо).

У 1928–1929 рр. у справі легалізації Української громади в Болгарії колишній посол УНР в Болгарії О. Шульгин листувався з прем'єр-міністром А. Ляпчевим, болгарськими дипломатами, депутатами парламенту та громадськими діячами⁴⁶. У цій справі Г. Крупицький, М. Парашук, Б. Цибульський та інші емігранти зустрічалися з депутатом Народних Зборів Болгарії, відомим діячем правлячої партії «Демократически сговор» Г. Василевим, міністром фінансів В. Молловим, військовим міністром І. Вилковим (*Вълков*), міністром внутрішніх справ І. Русєвим, заступником міністра освіти Зубовим та начальником софійської поліції полковником Карагъзовим⁴⁷. Як зазначав Б. Цибульський на І Конференції української еміграції, що відбулася у 1929 р. в Празі, А. Ляпчев «самостійно вирішення цього питання на себе брати не хоче, передавши його до звичайного ходу міністер[ству] внут[рішніх] справ. Керуючі кола російської еміг[рації] вживають всі заходи, аби орган[ізація] не була затверджена. Остільки цей вплив сильний можливо судити з того, що навіть сам міністр-председатель, він же і міністр внутрішніх справ, почасти йому піддався: наш прихильник, член болгарського народного зібрання (Григор Василев — В.В.), особа дуже впливова в уряді і в партії, зараз веде політику в Болгарії, з обуренням мені передав, що міністр

п. Ляпчев звертався до Мілюкова, бажаючи знати опінію цього пана що до нашої справи. Загалом цю справу видвигнуто майже на міжнародний ґрунт. Затверджувати не затверджують, але з політичних мотивів і не відмовляють»⁴⁸.

«Каменем спотикання» при затвердженні статуту УГБ, на думку Карагьозова, була постать М. Парашука. Полковнику доручили остаточно владнати всі формальності щодо легалізації Громади та навести відомості про членів організації. Але, за висловом Карагьозова, «коли в Раді є Парашук, він уже може судити про всю Раду». Це означало, що комендант не затвердить статут УГБ⁴⁹. Негативне ставлення Карагьозова до М. Парашука пояснювалося кількома причинами. При поданні статуту Громади на затвердження у 1926 р. Карагьозов пропонував головою УГБ обрати/призначити його колишнього вихователя в Єлисавеградській військовій школі полковника Григоренка, з чим М. Парашук не погодився. У 1928 р. М. Парашук взяв участь у похованні пропагандиста марксизму в Болгарії, засновника і керівника Болгарської робітничої соціал-демократичної партії (тісних соціалістів) Д. Благоева⁵⁰. М. Парашук був одружений з донькою (Цветана) одного з провідних діячів Болгарського землеробського народного союзу (БЗНС), члена уряду А. Стамболійського, журналіста Й. Пекарева, робив скульптурні портрети лідерів БЗНС⁵¹.

За легалізацію УГБ виступали Г. Василев, В. Моллов, І. Вилков, проти — І. Русев, Зубов і Карагьозов. А. Ляпчев не мав певної позиції.

У 1928 р. голова софійського осередку Болгарського гімнастичного товариства «Юнак» Г. Василев сприяв створенню громадської організації «Український сокіл в Болгарії» — філії товариства «Юнак»⁵².

Третій рівень — **співпраця еміграції з болгарськими громадськими діячами**.

По-перше, почесними членами Української громади в Болгарії були донька М. Драгоманова і дружина першого Посла Болгарії в Україні Л. Шишманова-Драгоманова, ректор Софійського університету М. Арнаудов та болгарський письменник С. Чілінгіров⁵³.

По-друге, ініціатором створення Українського культурного об'єднання в Бургасі та філії УГБ у Відні був уродженець Бессарабії, син болгарського емігранта, старшина Армії УНР, випускник Української господарської академії в Подєбрадах (Чехословаччина) П. Чекаров (Чькаров)⁵⁴.

По-третє, у березні 1920 р. з ініціативи І. Шишманова було створено Українсько-Болгарське товариство. Головним завданням УБТ було взаємне ознайомлення та зближення між болгарами й українцями. Головою управи обрали І. Шишманова⁵⁵. Проіснувало воно недовго. Відновилося у лютому 1926 р. Серед засновників — відомі болгарські громадські діячі

М. Арнаутов, Н. Балабанов, А. Будевска-Ганчева, С. Младенов, Цв. Парашук, В. Стефчев, С. Чілінгіров, І., Л. та Д. Шишманови й інші. Також проіснувало недовго. У лютому 1932 р. УБТ відновило свою діяльність. Серед засновників — Р. Алексієв, М. Арнаутов, Н. Балабанов, Г. Генев, С. Омарчевські, І. Пенаков, С. Чілінгіров та інші.

Важливими громадсько-політичними й культурними акціями УБТ були відкриття в Софії пам'ятника на могилі М. Драгоманова та влаштування в актовій залі БАН урочистого зібрання з цього приводу⁵⁶; видання двомовного журналу «Україно-Български Вести»⁵⁷, книги про М. Драгоманова; відзначення днів незалежності Болгарії й України, ювілеїв В. Влайкова, М. Грушевського, С. Чілінгірова та Т. Шевченка; публікація матеріалів про Україну, українців й українську культуру в болгарській пресі.

По-четверте, болгарські громадські діячі відгукнулися на Голодомор 1932–1933 рр. в Україні. У жовтні 1933 р. Українська головна еміграційна рада в Парижі ініціювала проведення Дня національної скорботи по жертвам від голоду. 28 жовтня 1933 р. в Софії був створений Українсько-Болгарський комітет з підтримки Всеукраїнської акції щодо дій радянської влади та допомоги голодуючим в Україні. Наступного дня Комітет організував панахиду по жертвам Голодомору в Україні та віче протесту, на якому виступив почесний голова Комітету С. Чілінгіров⁵⁸. 11 листопада 1933 р. на сторінках болгарської газети «Българска независимост» було опубліковано «Звернення до розуму та совісті цивілізованого світу» щодо трагедії 1932–1933 рр. в Україні⁵⁹.

Четвертий рівень — *взаємовідносини місцевого населення й української еміграції*. Він коливався від доброзичливого і нейтрального до напруженого (конфліктного), оскільки обидва соціуми суперничали у соціально-економічній сфері — на ринку праці, в освіті, соціальному забезпеченні тощо. Особливо високий рівень напруженості спостерігався в період світової економічної кризи 1929–1932 рр.⁶⁰

Більшою чи меншою мірою болгарське населення позитивно сприймало культурні акції української еміграції. Майже завжди на таких акціях були присутні болгари. Болгарські організації «Славянска беседа» та «Младежно славянско дружество» запрошували на свої засідання представників громадських організацій слов'янських народів в Болгарії, в тому числі й українців, і пропонували інформувати про їхню країну, культуру, літературу тощо. Українці зазвичай робили це болгарською мовою.

Організаційними формами співпраці в культурно-освітній галузі, поперше, були лекції. Так, навесні 1924 р. з ініціативи Комітету допомоги українським біженцям і з метою ознайомлення болгарської громадськості

з історією та культурою України у кількох містах була організована низка лекцій. Лекторами виступили голова Комітету, колишній керуючий Посольством УНР в Болгарії В. Драгомирецький, художник, професор М. Паращук, колишній директор Народної бібліотеки й етнографічного музею, перекладач творів Т. Шевченка, письменник С. Чілінгіров, начальник культурного відділу Міністерства народної освіти Болгарії, автор багатьох праць з української літератури Н. Балабанов та белетрист, перекладач праць українських учених, професор Д. Шишманов. Заходи відбулися в Бургасі, Софії, Русе, Ямболі та інших містах⁶¹. УБТ організувало низку лекцій з історії українсько-болгарських відносин. Так, у 1932 р. до Софії на запрошення Товариства приїздив Р. Смаль-Стоцький, який на його засіданні прочитав лекцію «Україна и България»⁶², 1935 р. — про творчість Ю. Венеліна⁶³, а доцент Українського високого педагогічного інституту ім. М. Драгоманова в Празі Г. Омельченко там же прочитав лекцію про Ю. Венеліна⁶⁴. Під час зустрічі з болгарськими, чеськими і польськими культурними та державними діячами, що була організована Товариством у 1932 р. в Софії з нагоди відкриття пам'ятника М. Драгоманову, О. Шульгін виголосив промову, присвячену українсько-болгарським відносинам. Йшлося про автора першої історії Болгарії Ю. Венеліна, вплив творчості Т. Шевченка на розвиток болгарської літератури та діяльність М. Драгоманова в Болгарії⁶⁵. Доповіді виголошували і болгарські культурні діячі. Так, 1 грудня 1934 р. УБТ влаштувало у приміщенні Музичної державної академії публічну лекцію професора академії Х. Панчева на тему «Українська музика і пісня»⁶⁶.

По-друге, організаційними формами культурних заходів української еміграції були вечірки, вечірки-концерти, концерти та театральні вистави. Зазвичай вони були приурочені до певних міжнародних, національних, державних або релігійних свят, акцій громадсько-політичного чи культурно-освітнього характеру, академій, ювілеїв історичних подій або персоналій тощо. Вечірки відбувалися у приміщеннях українських громадських організацій, концерти — в спеціально орендованих приміщеннях — залах на 600 місць Товариства «Славянська беседа» і на 200 місць Християнського союзу молоді (*Young Men's Christian Association*) та салоні міжнародної організації «*Alliance Française*». В Болгарії існувало декілька українських хорових колективів. Найбільш відомим не тільки серед української еміграції, але й болгарського культурного середовища був Український народний хор під орудою полковника І. Орлова, який переїхав з Варни⁶⁷. У квітні 1924 р. він виступав ще під псевдонімом І. Сеславін, згодом — під власним ім'ям. Тоді хор налічував у своєму складі 40–50 виконавців. 5 січня 1935 р. він виконав низку українських народних пісень на Софійському радіо⁶⁸. Іноді на культурних заходах

української еміграції виступав українсько-болгарський хор під керівництвом І. Орлова. 26 березня 1938 р. цей колектив взяв участь у музичній програмі (1 година) із вшанування пам'яті Т. Шевченка на Софійському радіо⁶⁹.

У культурних акціях української еміграції брали участь і болгарські артисти та музичні колективи. Серед них — хор «Кавала»⁷⁰, «Родина»⁷¹, «Гусла» під керівництвом А. Дімітрова⁷², церковні хори⁷³, в тому числі під орудою Дінева⁷⁴, артисти і музиканти Болгарської національної опери М. Василева, М. Люцканов, С. Петрова (співачки), М. Столярчук, А. Краєв, Х. Панчев (піаніст), Е. Попов (скрипаль), Ц. Цанков (диригент), співачки Н. Воденічарова, Р. Кацарова (романси) та викладач Музичної академії С. Кімрянова-Столярчук⁷⁵.

У 1927–1928 рр. Український гурток аматорів драматичного мистецтва (м. Кочериново) поставив низку українських п'єс для працівників фабрики Балабанова⁷⁶, благодійні спектаклі на користь Болгарського товариства «Юнак»⁷⁷ та Македонського благодійного братства ім. Тодора Александрова (м. Горна Джумая). Всі виручені від спектаклю у м. Горна Джумая кошти в сумі 7 тис. левів були передані постраждалим від землетрусу⁷⁸.

Інші українські емігрантські організації також влаштовувати театральні вистави, на яких була присутня болгарська публіка. У 1930 — на початку 1931 рр. Українське культурно-просвітнє товариство ім. Т. Шевченка у Варні організувало 7 вистав, в тому числі «Катерина» М. Аркаса (старшого), «Наймичка» І. Карпенка-Карого, «По ревізії» М. Кропивницького, «Сватання на Гончарівці» Г. Квітки-Основ'яненка, «Лихо з жінкою» та інші⁷⁹. Аматорська група учнів гімназії м. Ловеч на чолі із Г. Слободянюком двічі ставили оперу «Запорожець за Дунаєм» С. Гулака-Артемівського у м. Севлієво. Там же українська трупа під керівництвом С. Іванченка, відома ще своїми виступами під час перебування у 1920–1921 рр. в таборі на півострові Галліполі, поставила низку українських п'єс⁸⁰.

По-третє, організаційною формою співпраці була українсько-болгарська й українська преса. У 1919–1920 рр. зусиллями Українського посольства в Болгарії болгарською мовою виходили неперіодичний збірник «Украинско слово» та журнал «Украинско-български преглед». В їх підготовці, редагуванні та коректурі брали участь майже всі співробітники Посольства⁸¹. Д. Шелудько на сторінках віденського журналу «Воля» згадував, що спочатку українські дипломати вважали за необхідне поширювати інтерес до українського питання через болгарські засоби масової інформації, потім — за допомогою власного друкованого видання⁸². Серед авторів першого видання — члени Посольства, другого —

українці, росіяни та болгари, в тому числі такі відомі, як Н. Балабанов, С. Младенов, Д. Страшиміров, С. Чілінгіров, Д. Шелудько, І. Шишманов, А. Шулговські (імовірно, псевдонім О. Шульгіна). Друкувалися також твори Т. Шевченка, І. Франка, О. Олеся в перекладах Н. Балабанова, Л. Каравелова, Х. Цанкова-Дерижана та С. Чілінгірова.

У 1922 р. в Софії виходило неперіодичне видання — інформаційний листок «Українська громада». Видавець — Рада Української Громади в Софії, редактор — В. Хвиля⁸³.

У 1931 р. прихильники УНАКОТО започаткували газету «На сторожі». Вийшло лише кілька чисел. Редактор — І. Орлов, директор — Ф. Жеребко, періодичність — 2 рази на місяць, тираж — 1 тис. примірників⁸⁴. Лише перше число журналу було тематичним і приурочене до 70-х роковин смерті Т. Шевченка. Серед авторів — болгари Н. Гайдов, Д. Різів, Ц. Цанков, П. Чекаров, С. Чілінгіров, українці Ф. Жеребко, І. Коршун, І. Орлов та Т. Полтавців.

У березні 1935 р. УБТ започаткувало свій друкований орган — двомовний журнал «Украино-български весті = Українсько-болгарські вісті». Побачило світ лише 1 число. Стрижневою темою журналу були українсько-болгарські культурні зв'язки. Йй присвячені статті М. Арнаудова, Т. Влайкова, І. Пенакова, С. Чілінгірова, життю Михайла Грушевського — статті О. Шульгіна й Д. Шелудька, творчому доробку Т. Влайкова — Н. Атанасова. На сторінках журналу були вміщені уривки з «Кобзаря» Т. Шевченка у перекладі Д. Стоєвського та 3 вірші О. Олеся.

У 1929–1936 рр. в Празі виходив журнал «Гуртуймося». У зв'язку з переїздом до Болгарії видавця та редактора В. Филоновича у Софії побачили світ 2 числа журналу (XIX та XX–XXI). Співвидавець у Болгарії — П. Романок. Перше «софійське» число «Гуртуймося» було присвячене 19-й річниці проголошення Українською Центральною Радою незалежності України. Про це йшлося у передовиці. У статтях висвітлювалися такі питання, як традиції українського державотворення, бій під Крутами, участь тогочасного Головного отамана військ УНР А. Лівіцького в Українській революції 1917–1921 рр. та Другий зимовий похід Армії УНР. У «Хроніці» подавалася інформація про відзначення Свята Державності (Проголошення IV Універсалу УЦР) українською еміграцією в Болгарії. Наступне число було присвячене 20-річчю «Новітнього самостійного Українського Війська». У передовиці йшлося про створення у 1917 р. української армії та її значення для майбутньої боротьби за незалежність України. З 1938 р. журнал знову почав видаватися в Празі.

Українські громадсько-політичні організації в Болгарії мали гарні стосунки із близькими за ідеологією місцевими політичними партіями. Так, філія УНАКОТО співпрацювала з Націонал-ліберальною партією

(*Национал-либернатата партия*), що легально діяла у 1920–1934 рр. В її друкованому органі «*Незалежност*» (вісник) часто публікувалися І. Орлов та Т. Полтавців. В їхніх статтях йшлося про українське питання, ставлення УНАКОТО до інших суспільно-політичних середовищ української еміграції, українсько-польські й українсько-французькі відносини тощо⁸⁵.

На ниві журналістики і публіцистики виявив себе колишній член Українського посольства в Болгарії Д. Шелудько. Проживаючи в міжвоєнній Болгарії, він опублікував низку статей наукового і публіцистичного характеру в таких виданнях, як «*Воля*» (Відень), «*Литературен глас*», «*Сборник в чест на профессор Ив. Д. Шишманов по случай на тридесетгодишната му научна дейност (1889–1919)*», «*Слънце*», «*Украинско слово*», «*Украинско-български преглед*», «*Украино-български вест* = *Українсько-болгарські вісті*» (Софія) та інші. Його роботи присвячені діяльності та творчості Х. Ботева, Р. Жінзіфова, Л. Каравелова, П. Славейкова, М. Грушевського, українсько-болгарським культурним зв'язкам, впливу поезії Т. Шевченка на творчість болгарських письменників, розвитку української мови тощо.

Отже, взаємодія болгарської влади, окремих державних і громадських діячів, місцевого населення з українською політичною еміграцією мала різноманітний і багаторівневий характер, що залежало від внутрішніх і зовнішніх економічних чинників, політичної кон'юнктури в Болгарії та світі. Найбільш плідною та взаємовигідною була взаємодія в культурно-освітній галузі. Відмова влади зафіксувати у «*нансенівських*» паспортах національність «*українець*» не вплинула на легалізацію громадських організацій української еміграції, які і були рушіями налагодження взаємних відносин з болгарами.

¹ Павленко, В. *Українсько-болгарські взаємини 1918–1939 рр.* Київ, 1995. 224 с.

² Павленко, В., Сохань, П. Українська емігрантська преса в Болгарії міжвоєнного періоду // *Українська діаспора*, 1, Київ–Чикаго, 1992, с. 85–98; Власенко, В. Українська емігрантська преса міжвоєнного періоду в Болгарії // *Сумська старовина*, LI, 2017, с. 35–47.

³ Власенко, В. Перша хвиля міжвоєнної української політичної еміграції до Болгарії // *Българска украинистика*, 3, С., 2013, с. 172–184; Власенко, В. Третя хвиля міжвоєнної української еміграції до Болгарії // *Дриновський збірник*, т. 8. Харків-Софія, 2014, с. 184–195.

⁴ Власенко, В. Натуралізація української еміграції в Болгарії в міжвоєнний період // *Анамнеза*, кн. 1, Софія. 2015, с. 18–33.

⁵ Власенко, В. Філія Українського національного козацького товариства у Болгарії (1923–1936) за матеріалами болгарського і чеського архівів // *Дриновський збірник*, т. 5,

Харків–Софія, 2012, с. 428–443; Власенко, В. Українське культурне об'єднання в Болгарії // *Дриновський збірник*, т. 7, Харків–Софія, 2014, с. 87–97.

⁶ Власенко, В. З історії встановлення пам'ятника М. Драгоманову в Софії // *Българска украинистика*, 2, С., 2012, с. 126–135; Власенко, В. Шевченковские дни украинской политической эмиграции в Болгарии в межвоенный период (по материалам парижского еженедельника «Тризуб») // *Сумський історико-архівний журнал*, XVIII–XIX, 2012, с. 18–24.

⁷ Степовик, Д. *Скульптор Михайло Паращук: життя і творчість*. Торонто; Едмонтон; Київ: Вид-во Канадського ін-ту укр. студій Альбертського ун-ту, 1994. 226 с.; Ониськів, М., Хаварівський, Б. *Українець Михайло Паращук: Ровесник болгарської волі, Страдник нашої долі*. Тернопіль: Збруч, 2003. 173 с.; Власенко, В. До громадсько-політичної діяльності Василя Филоновича у Болгарії у 1921–1922 рр. // *Київська старовина*, 6, 2010, с. 97–115; Власенко, В. Филонович Василь Захарович // В: *Україна в міжнародних відносинах. Енциклопедичний словник-довідник*. Вип. 6. Біографічна частина: Н–Я. К.: Ін-т історії України НАН України, 2016, с. 273–276.

⁸ Йованович, М. *Русская эмиграция на Балканах: 1920–1940*. М.: Библиотека-фонд «Русское зарубежье»; Русский путь, 2005, с. 136–139.

⁹ Косик, В.И. Украинский вопрос и проблема «балканизации» России в среде русских эмигрантов в 1930-е годы: в связи с выходом в свет сборника документов «Чему свидетели мы были» // *Славяноведение*, 4, Москва, 1999, с. 64–70.

¹⁰ Шнирельман, В.А. Русские, нерусские и евразийский федерализм: евразийцы и их оппоненты в 1920-е годы // *Славяноведение*, 4, 2002, с. 3–20.

¹¹ Даскалов, Д. *Бялата емиграция в България*. София: Университетско изд-во «Св. Климент Охридски», 1997, с. 161–166.

¹² Там само, с. 169; Даскалов, Д. Издательская деятельность русской эмиграции в Болгарии // *Славяноведение*, 5, 1996, с. 89–91; Кьосева, Ц. Русские художники-эмигранты в Болгарии // *Славяноведение*, 4, 1996, с. 21, 23.

¹³ Кёсева, Ц. *Болгария и русская эмиграция: 1920-1950-е годы*. Москва: Библиотека-фонд «Русское Зарубежье»; Русский путь, 2008, с. 13–14, 190.

¹⁴ Мангачев П. *Украинската емиграция в България през периода между двете световни войни (1918 г. — 1944 г.)*. С.: Колбис, 2011. 321 с.

¹⁵ *Украинската емиграция в България след първата световна война: Документален каталог* / Автори и съставители В. Москаленко, Е. Хакова. София: [б. и.], 2000. 151 с.; Хакова, Е., Москаленко, В. *Проф. Михайло Иванович Паращук. Скулптор и общественно-политически деец (1878–1963): Научно-инвентарен опис на личния архив на проф. Михайло Паращук ЦДА на Р. Б. Ф. 1717К*. София: Парадигма, 2007. 349 с.

¹⁶ Хакова, Е., Москаленко, В. *Проф. Михайло Иванович Паращук украински скулптор и виден обществен деец (1878–1963). Сборник документи, снимки и публикации*. София: Парадигма, 2016. 843 с.

¹⁷ Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВО), ф. 3696, оп. 2, спр. 308, арк. 107.

¹⁸ Цапко І. Перша українська військова місія в Криму (Травень 1920 р.) // *Вісті комбатанта*, 3, Нью-Йорк, 1963, с. 25.

¹⁹ ЦДАВО, ф. 3696, оп. 2, спр. 448, арк. 7.

²⁰ Там само, спр. 308, арк. 66-67; Государственный архив Российской Федерации (ГАРФ), ф. Р-9145, оп. 1, д. 324, л. 16об.

²¹ Центральний державний архів громадських об'єднань України (ЦДАГО), ф. 269, оп. 2, спр. 282, арк. 212.

²² Гетманенко, О.Д., Юшко, А.А. Черная белая гвардия (о судьбе белогвардейцев-эмигрантов) // *Военно-исторический журнал*, 11, Москва, 1989, с. 41.

²³ Трощинський, В.П., Шевченко, А.А. *Українці в світі [Україна крізь віки. Т. 15]*. К.: Альтернативи, 1999, с. 218–219.

²⁴ Українська еміграція в Болгарії // *Трибуна України*, 2-3, Варшава, 1923, с. 114–115.

²⁵ ЦДАВО, ф. 4, оп. 1, спр. 567, арк. 3зв.

²⁶ Йованович, М. Русская эмиграция на Балканах: 1920–1940... с. 180; Бочарова, З. С. *Российское зарубежье 1920-1930-х гг. как феномен отечественной истории*. Москва: АИРО-XXI, 2011, с. 118–119; Серапионова, Е.П. Правовое положение русских беженцев в Чехословакии // В: *Правовое положение российской эмиграции в 1920-1930-е годы*: Сб. науч. тр. СПб.: Сударья, 2006, с. 140–152.

²⁷ Закон про громадянство Української Народної Республіки. 2 березня 1918 р. // *Архіви України*, 1/3, К., 1992, с. 69–70; Закон Ради міністрів про громадянство Української Держави. 2 липня 1918 р. // *Державний вістник*, 21 (11 липня), К., 1918; ЦДАВО, ф. 3766, оп. 1, спр. 42, арк. 7–9; Закон «Про право горожанства на Західній Області Української Народної Республіки». 8 квітня 1919 р. // *Вістник державних законів і розпорядків Західноукраїнської Народної Республіки*, 10 (5 травня), Станіслав, 1919, с. 69–70.

²⁸ ЦДАГО, ф. 269, оп. 2, спр. 282, арк. 212.

²⁹ ЦДАВО, ф. 3696, оп. 2, спр. 308, арк. 103 зв.–104, 108.

³⁰ Спасов, Л. Сюзьт за завръщане на родината (1922–1923 г.) // *Исторически преглед*, 11, 1987, с. 95–96, 98.

³¹ Чернявски, Г.Й., Даскалов, Д. *Борбата на БКП против врангелисткия заговор*. С.: Изд-во на БКП, 1964, с. 37; Даскалов, Д. *Бялата емиграция в България*. София, 1997, с. 59; Йованович, М. Обзор переселения русских беженцев на Балканы // В: *Русский исход*. СПб.: Алетейя, 2004, с. 189; Кюсева, Ц. *България и руската емиграция (20-те — 50-те години на ХХ в.)*. София: IMIR, 2002. С. 24.

³² Павленко, В. Українсько-болгарські взаємини 1918–1939 рр. ..., с. 167; ЦДАГО, ф. 1, оп. 20, спр. 1311, арк. 29; ЦДАВО, ф. 1429, оп. 2, спр. 153, арк. 2.

³³ Учасник конференції. Перша конференція української еміграції // *Тризуб*, 29–30, Париж, 1929, с. 43; 1-а конференція української еміграції в Празі і Головна Еміграційна Рада // *Тризуб*, 50, 1929, с. 13; Трощинський, В.П., Шевченко, А.А. *Українці в світі...*, с. 180.

³⁴ Українська еміграція в Болгарії // *Трибуна України*, 2–3, Варшава, 1923, с. 114; Н.Н. Українська справа в Болгарії (Від нашого кореспондента) // *Український вістник*, травень, Прага-Подєбради, 1925, с. 30; *Українська політична еміграція 1919–1945: Документи і матеріали*. Київ: Парламентське вид-во, 2008, с. 355; ЦДАВО, ф. 3696, оп. 2, спр. 352, арк. 3–3 зв.; спр. 355, арк. 9.

³⁵ Власенко, В., Гузун, В. Національно-демократичне середовище міжвоєнної української еміграції в країнах Південно-Східної Європи // *Сумська старовина*, XLVIII, 2016, с. 25–49.

³⁶ Власенко, В. Консервативно-гетьманське середовище міжвоєнної української еміграції в країнах Південно-Східної Європи (1918–1939 рр.) // *Сумський історико-архівний журнал*, XXV, 2015, с. 56–67.

³⁷ Власенко, В. Радикально-націоналістичне середовище міжвоєнної української еміграції в Південно-Східній Європі // *Сумська старовина*, XLIX, 2016, с. 23–42.

³⁸ ЦДАВО, ф. 3696, оп. 2, спр. 308, арк. 113–113 зв.

³⁹ ЦДАВО, ф. 3696, оп. 2, спр. 278, арк. 169; спр. 354, арк. 2–4; спр. 404, арк. 187.

⁴⁰ ЦДАВО, ф. 3696, оп. 2, спр. 308, арк. 51–51 зв.

⁴¹ ЦДАВО, ф. 3696, оп. 2, спр. 308, арк. 54 зв.–55 зв.

⁴² ЦДАВО, ф. 3696, оп. 2, спр. 82, арк. 43.

⁴³ Софіянець. Українці в Болгарії (Допис із Софії) // В: *Літопис політики, письменства і мистецтва*. зшиток 19–20 (17 травня), кн. II, Берлін, 1924, с. 305 [обкладинка].

⁴⁴ Централен държавен архив на Република България (ЦДА), ф. 1717К, оп. 1, а. е. 289, л. 1–3.

⁴⁵ ЦДА, ф. 1717К, оп. 1, а. е. 415, л. 2.

⁴⁶ ЦДАГО, ф. 269, оп. 2, спр. 270, арк. 81, 140, 162; спр. 271, арк. 176зв; спр. 275, арк. 109 зв.–110.

⁴⁷ ЦДАГО, ф. 269, оп. 2, спр. 268, арк. 57 зв, 59 зв; спр. 271, арк. 89–90; спр. 272, арк. 50–52.

⁴⁸ ЦДАГО, ф. 269, оп. 2, спр. 273, арк. 161 зв.

⁴⁹ ЦДАГО, ф. 269, оп. 2, спр. 273, арк. 59, 71.

⁵⁰ ЦДАГО, ф. 269, оп. 2, спр. 272, арк. 160 зв.–161 зв.

⁵¹ Степовик, Д. Скульптор Михайло Парашук..., с. 78, 79, 84; ЦДАГО, ф. 269, оп. 2, спр. 262, арк. 57.

⁵² ЦДАГО, ф. 269, оп. 2, спр. 265, арк. 39, 47–48; спр. 269, арк. 253; спр. 270, арк. 1; спр. 273, арк. 161 зв; ЦДА, ф. 1717К, оп. 1, д. 415, л. 3.

⁵³ Хроніка. В Болгарії. Г.О. Загальні збори Української Громади в Софії // *Триzub*, 8, 1936, с. 15.

⁵⁴ Хроніка. З життя української еміграції. В Болгарії. Засновання Української Громади у Видині // *Триzub*, 16, 1934, с. 13; Малиновський, Я. † Инж. Петро Чекарев, хорунжий Армії УНР [некролог] // *Гуртуймося*, I–II (XVII–XVIII), Прага, 1936, с. 30; ЦДАГО, ф. 269, оп. 2, спр. 281, арк. 156.

⁵⁵ Наріжний, С. *Українська еміграція: Культурна праця української еміграції між двома світовими війнами*. Прага, 1942. С. 261; Наріжний, С. *Українська еміграція: Культурна праця української еміграції 1919–1939*. К.: Вид-во ім. Олени Теліги, 1999, с. 119; Шелудько, Д. Українська справа в Болгарії (Лист з Болгарії) // *Воля*, т. II, ч. 5, Відень, 1920, с. 213.

⁵⁶ Д.Г. Подорож проф. О. Шульгина // *Триzub*, 48, 1932, с. 15.

⁵⁷ ЦДАГО, ф. 269, оп. 2, спр. 18, арк. 99.

⁵⁸ Хроніка. В Болгарії. М. День жалоби і протесту в Болгарії // *Триzub*, 42, 1933, с. 15.

⁵⁹ ЦДА, ф. 1717К, оп. 1, а. е. 510, л. 27.

⁶⁰ Карачівський А. Поміж чужих людей (Вражіння українського студента) // *Український студент*, 3–4 (жовтень–листопад), Прага, 1923, с. 20; Кєсева Ц. Болгария и русская эмиграция..., с. 126; ЦДАГО, ф. 269, оп. 2, спр. 277а, арк. 149.

⁶¹ Софіянець. Українці в Болгарії (Допис із Софії) // В: *Літопис політики, письменства і мистецтва*, зшиток 19/20, кн. II, 1924, с. 304; ЦДАВО, ф. 4465, оп. 1, спр. 157, арк. 77; ЦДАГО, ф. 269, оп. 2, спр. 267, арк. 36.

⁶² Наріжний С. Українська еміграція: Культурна праця української еміграції 1919–1939..., с. 119.

⁶³ ЦДА, ф. 1717К, оп. 1, а. е. 289, л. 57.

⁶⁴ Наріжний С. Українська еміграція: Культурна праця української еміграції 1919–1939..., с. 119.

⁶⁵ Д.Г. Подорож проф. О. Шульгина // *Триzub*, 48, 1932, с. 15.

⁶⁶ ЦДА, ф. 1717К, оп. 1, а. е. 289, л. 98.

⁶⁷ ЦДАГО, ф. 269, оп. 2, спр. 267, арк. 36, 59 зв.

⁶⁸ Наріжний С. Українська еміграція: Культурна праця української еміграції 1919–1939..., с. 121.

- ⁶⁹ ЦДА, ф. 1717К, оп. 2, а. е. 354, л. 20.
- ⁷⁰ Хроніка. Болгарія. Софія // *Гуртуймося*, I (XIX), 1937, с. 27.
- ⁷¹ Хроніка. Болгарія (Софія). Панахида і жалібна академія в пам'ять М. Грушевського // *Гуртуймося*, I (XIII), 1935, с. 30.
- ⁷² Болгари Шевченкові // *Український тиждень*, 19 (177), Прага, 1936, с. 3.
- ⁷³ Вшанування світлої пам'яті Симона Петлюри на 11 роковини його смерті // *Тризуб*, 25, 1937, с. 6.
- ⁷⁴ Хроніка. В Болгарії. Свято державности // *Тризуб*, 6, 1936, с. 13; ЦДАГО, ф. 269, оп. 2, спр. 287, арк. 16.
- ⁷⁵ Хроніка. В Болгарії. Софіянець. Свято Шевченка в Софії // *Тризуб*, 25, 1928, с. 29; Хроніка. В Болгарії. Шевченкове свято в Софії // *Тризуб*, 13–14, 1934, с. 43; Хроніка. В Болгарії. Балкан. Урочиста академія св. пам'яті С. Петлюри в Софії // *Тризуб*, 27, 1935, с. 14; ЦДА, ф. 1717К, оп. 2, а. е. 347, л. 3; ЦДАГО, ф. 269, оп. 2, спр. 282, арк. 233; спр. 283, арк. 24; НА БАН, ф. 11К, оп. 5, а. е. 300, л. 12–13.
- ⁷⁶ ЦДАГО, ф. 269, оп. 2, спр. 268, арк. 7–7 зв, 181 зв, 197.
- ⁷⁷ ЦДАГО, ф. 269, оп. 2, спр. 262, арк. 34.
- ⁷⁸ В. Х. Лист з Болгарії // *Тризуб*, 31, 1928, с. 18–19; ЦДАГО, ф. 269, оп. 2, спр. 269, арк. 196.
- ⁷⁹ ЦДАГО, ф. 269, оп. 2, спр. 276, арк. 154.
- ⁸⁰ ЦДА, ф. 1717К, оп. 1, а. е. 712, л. 3–4.
- ⁸¹ Павленко В. Дипломатична місія Української Народної Республіки в Болгарії (1918–1920 рр.) // *Український історичний журнал*, 12, 1992, с. 22–23.
- ⁸² Шелудько Д. Українська справа в Болгарії (Лист з Болгарії) // *Воля*, т. 2, ч. 5, Відень, 1920, с. 213.
- ⁸³ ЦДАГО України, ф. 269, оп. 1, спр. 207, арк. 1–5 зв.
- ⁸⁴ Мангачев П. Украинската емиграция в България през периода между двете световни войни..., с. 128.
- ⁸⁵ ЦДАГО, ф. 269, оп. 3, спр. 124, арк. 1–7.

Valerii M. Vlasenko

PhD, Associate Professor

v_m_vlas@ukr.net

Sumy State University (Sumy, Ukraine),

BULGARIA AND UKRAINIAN POLITICAL EMIGRATION DURING THE INTERWAR PERIOD: FORMS OF INTERACTION

Abstract: Ukrainian emigration in Bulgaria was formed as a result of several waves and emigration flows in 1918–1922. The article does not observe the whole emigration from Ukraine, but its political one. The part that was politically motivated, ideologically identified, organizationally structured, as well as hangs up the idea of Ukrainian independent state in any of its forms. In the period between the First and Second World Wars there were 1 to 2 thousands political émigrés with the tendency to reduction of their amounts.

The paper is objected to define the levels and forms of interaction of Bulgarian authorities and society with Ukrainian political emigration. The achievements of Ukrainian, Bulgarian and Russian historiography are considered. The distinction of the

given research is ensured by the use of little-known documents and materials of the Central State Archives of the Supreme Authorities and Governments of Ukraine, the Central State Archives of the Republic of Bulgaria and the State Archive of the Russian Federation. It is approved that there was no separate Bulgarian policy on Ukrainian emigration, but within the limits of the general immigration policy, subjective acts had taken place by members of the parliament, government, officials of central state and law enforcement bodies, who were both supporters of Ukrainians and those who perceived them through the prism of the Russian emigration. It has been confirmed that the interaction of Bulgarian authorities and society with Ukrainian political emigration was diverse and multilevel, depending on internal and external economic factors, political situation in Bulgaria and the world. The following levels of interaction were identified: interstate (1918–1921), cooperation with certain statesmen and the cultural-artistic community, and relations with the population. It was shown that the most fruitful and mutually beneficial interaction was in the cultural and educational sphere.

Key words: Bulgaria, interaction, power, public organization, Ukrainian political emigration.